

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือบ้านดอนหลวง ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้
2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน
4. การฝึกอบรมด้านอาชีพ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการจัดกลาทางสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และการจัดกลาทางสังคม ผู้วิจัยขอนำเสนอออกเป็น 2 แนวคิดย่อย คือ

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 25-27) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดว่า การที่มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ได้ก็เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรมที่สืบเนื่องมาช้านานให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ซึ่งความรู้และประสบการณ์ที่ถ่ายทอดนั้นจะมีความละเอียดซับซ้อน โดยจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและอุดมการณ์วัฒนธรรมของกลุ่มและรูปแบบในการถ่ายทอดนั้นต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อวิถีทางแนวการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็นปกติ

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างใน วันดี สมรัตน์, 2544, หน้า 10) กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งดำเนินอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์จะซึมซับเอาวัฒนธรรมและลักษณะต่างๆ ของสังคมเข้าไปในโครงสร้างบุคลิกภาพของตนโดยการเรียนรู้ และซึมซับนี้เกิดจากอิทธิพลของประสบการณ์และผ่านการทำงานของตัวแทนทางสังคม หลังจากผ่านกระบวนการนี้บุคคลจะเริ่มยอมรับจนกระทั่งตัดสินใจทำตาม การถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลในสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนทั้งที่เป็นทางตรงและทางอ้อม ทำให้เกิดการเรียนรู้ใน

การที่จะถ่ายทอดความรู้ ความคิดและแสดงพฤติกรรมของตน ตัวแทนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดที่สำคัญคือครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกในการเข้าร่วมสังคมนั้นๆ การถ่ายทอดความรู้นี้จะป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องโดยบุคคลหนึ่งๆ จะได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มเพื่อน โรงเรียน สื่อมวลชนและกลุ่มอ้างอิงซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดไม่ได้สังกัดเป็นสมาชิก แต่มีอิทธิพลทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้หรือลอกเลียนแบบ เช่น พฤติกรรมของผู้แสดงโฆษณา ภาพยนตร์ โทรทัศน์ซึ่งกลุ่มอ้างอิงนี้จะช่วยให้บุคคลเรียนรู้และทำหน้าที่ถ่ายทอดวิธีการดำรงชีวิตในสังคมแห่งวัฒนธรรม ไปสู่บุคคลทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535, หน้า 62) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพในชุมชนที่มีการสืบทอดต่อกันมาว่า มีสาเหตุมาจากทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิตในท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกเรียน ขณะเดียวกันความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมาเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้สืบทอดในครอบครัว หรือปัจจัยและข้อจำกัดด้านการคมนาคมติดต่อกันเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง โดยองค์สำคัญที่ทำหน้าที่ในการจัดเกลาถ่ายทอดคือ ครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้รู้ และวัด ระบบการถ่ายทอดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมนั้นๆ

ทพวงมหาวิทยาลัย (ม.ป.ป., หน้า 105) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือว่า ความรู้ส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากการประกอบอาชีพหัตถกรรม ทั้งนี้ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่า งานหัตถกรรมของคนชาวเหนือแต่โบราณนั้น เป็นงานหัตถกรรมในครอบครัวที่ได้รับการถ่ายทอดฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากกว่าที่จะเรียนรู้ทฤษฎีตามหลักวิชาการ มักจะมีวิธีการที่เป็นธรรมชาติเรียบง่าย มีความประสานกลมกลืนกัน และไม่มีเครื่องจักร หรือเทคโนโลยีเข้ามาช่วย

สุพัตรา สุภาพ (2536, หน้า 48 – 51) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้โดยทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงนี้เป็นการจัดเกลาหรือถ่ายทอดที่สังคมกำหนดไว้ เป็นการบอกกล่าวว่สิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำดีหรือไม่ดี ซึ่งนับว่ามีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมากเป็นการชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่งๆ การจัดเกลาโดยตรงจะพบเห็นเสมอในครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันต่าง ๆ เช่น ถ้าเป็นครอบครัวก็จะอบรมลูกในรูปแบบของการบอกเล่าสั่งสอน ชมเชย คุดำ ส่วนการจัดเกลาโดยอ้อมนั้นเป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง บุคคลได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกตหรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น ซึ่งเป็น

กระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่งๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนการปฏิบัติต่อกัน

โดยสรุปแล้ว อาจกล่าวได้ว่า การถ่ายทอดเป็นกระบวนการเรียนรู้ การสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งสามารถทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยวิธีการถ่ายทอดจะเริ่มจากในระดับครอบครัว มีพ่อแม่เป็นผู้ถ่ายทอดสู่ลูกจนกลายเป็นพฤติกรรมและการปฏิบัติตนตามความเชื่อที่มีอยู่ในชุมชน ทางตรงได้แก่ การว่ากล่าวตักเตือน การสอน การแนะนำ ส่วนทางอ้อม ได้แก่ การกระทำเป็นแบบอย่างสำหรับคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดนั้นจะมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ถ่ายทอดกับผู้รับการถ่ายทอด ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ทักษะและทัศนคติ เพื่อให้บรรลุสมวัตถุประสงค์ โดยใช้เทคนิควิธีการที่เหมาะสม ที่สามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดผลตอบสนองต่อผู้เรียนได้ การเรียนรู้จะมีมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับการศึกษาหรือการทำกิจกรรมนั้นบ่อยครั้งมากน้อยเพียงใด ถ้ามีการกระทำหรือฝึกฝนอยู่บ่อยๆ ก็ย่อมเกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้นตามไปด้วย

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต มีความสำคัญนับได้ว่าเป็นหัวใจของการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเรียนรู้มีหลายรูปแบบและมีขอบข่ายกว้างขวางมาก มนุษย์จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากสภาพการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อม สังคมที่มนุษย์เกี่ยวข้องเรียนรู้ กฎเกณฑ์ การแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งทุกคนเกิดมาต้องมีการเรียนรู้ อาจเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือจาก พ่อ แม่และคนในครอบครัว จากเพื่อน จากโรงเรียน จากครู ฯลฯ ซึ่ง ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ กล่าวถึงระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ เริ่มถ่ายทอดกันเป็นครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือ ลูกหลาน เกรือญาติ ที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนรุ่นก่อน ซึ่งการถ่ายทอดการเรียนรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนรุ่นหลังๆ ต่อไป การเรียนในท้องถิ่นที่สำคัญนอกเหนือจากวัด ต่อมาระบบการเรียนรู้ในชุมชนได้แก่โรงเรียน ซึ่งเนื้อหาสาระของการเรียนมีความแตกต่างไปจากบ้านและวัด การเรียนรู้ในโรงเรียนเป็นการนำเด็กในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้แบบใหม่ ที่แปลกไปจากระบบการเรียนรู้ที่เคยมีมาในท้องถิ่นเดิม ศูนย์การเรียนรู้ได้เปลี่ยนจากวัดไปเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน แหล่งการเรียนรู้ตามอหิชาลัยเกิดขึ้นได้ทั่วไปตามการขยายตัวของ

สื่อมวลชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประชาชนชนวนขวายที่จะเรียนรู้ การขยายตัวของสื่อมวลชนและวิธีการแพร่ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ระบบการเรียนรู้ของประชาชน

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา, 2532, หน้าบทนำ) ได้กล่าวถึงกระบวนการ เรียนรู้ของชุมชนว่าเป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยก ระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้อยู่เป็น หนึ่งเดียวซึ่งกระบวนการดังกล่าว เกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นและช่วยให้ บุคคล ชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง ทั้งนี้ กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและ ติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การเดินทางติดต่อกันทำงานร่วมกันเป็นไปได้ ขณะเดียวกันเนื้อหา และวิธีการหลายอย่างในกระบวนการถ่ายทอดนี้ก็ถูกปรับเปลี่ยนเช่นกัน ซึ่งเกณฑ์ของการปรับ บัดคือความต้องการและสภาพการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดมุ่งหมาย ในการพัฒนาเอง และพึงพากันอย่างมีศักดิ์ศรี

การเรียนรู้ในครอบครัวเน้นการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพ การเรียนรู้ด้านภาษาและ หนังสือเป็นระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในวัด ระบบการเรียนรู้ในวัดเป็นระบบการเรียนรู้สำหรับ ผู้ที่บวชเป็นสามเณรและศิษย์วัด การเรียนในวัดเป็นการเรียนรู้จากการสอนของเจ้าอาวาสและ พระภิกษุ ผู้ใหญ่ที่มีความรู้ด้านภาษาบาลี ตัวอักษรล้านนา และการอ่านเขียนคำนวณทั่วไป ความรู้ที่สอนในวัดเป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับพระในการอ่านบทสวดมนต์และตำราภาษา พื้นเมือง การเรียนในวัดเริ่มมีรูปแบบการเรียนระบบชั้นเรียน มีการวัดผลการเรียนโดยการสอบ เขียน สอบอ่านเพื่อทดสอบความจำในเนื้อหาที่เรียน ปัจจัยที่ทำให้เด็กชายในหมู่บ้านได้เรียน หนังสือในวัดที่สำคัญคือการบวช เหตุผลของการบวชมีได้หลายอย่าง บางคนบวชเพราะฐานะ ทางบ้านยากจน พ่อแม่ไม่สามารถส่งเรียนได้ บางคนบวชเพราะหนีการเกณฑ์ทหาร บางคน บวชเพราะมีแรงงูใจในศาสนา พ่อแม่บางคนให้ลูกชายบวชเพราะความศรัทธาในศาสนาไม่ว่า การบวชจะมาจากเหตุผลใดก็ตาม ผลของการบวชทำให้ผู้ที่เคยเรียนและรู้หนังสือทั้งภาษาไทย บาลี และตัวเมืองกลายเป็นที่นับถือของชาวบ้าน สามารถแก้ปัญหาด้านภาษา หนังสือให้กับ เพื่อนบ้านและติดต่อกับบุคคลภายนอกได้สะดวก จากตัวอย่างความสำเร็จของผู้รู้หนังสือ ทำให้ชาวบ้านส่งลูกหลานมาเรียนหนังสือในวัดมากขึ้น ระบบการเรียนการสอนในวัดค่อนข้าง เป็นการเรียนที่มีระบบมากกว่าการเรียนวิชาชีพจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้ในหมู่บ้านอย่างที่เคยมีมา

หลังจากที่ระบบการเรียนในวัดได้รับความสนใจจากชาวบ้าน และมีการส่งลูกหลานมาเรียนมากขึ้น วัดในหมู่บ้านจึงพัฒนาระบบการเรียนรู้ให้มีระเบียบแบบแผน มีการแยกระบบการเรียนหนังสือภาษาไทยออกจากการเรียนภาษาบาลีและภาษาล้านนาและได้มีการจัดตั้งโรงเรียนในเวลาต่อมา ในระยะแรกๆ โรงเรียนก็อาศัยสถานที่ในวัด เมื่อผู้เรียนจำนวนมากขึ้น ได้มีการแยกออกมาเป็นโรงเรียน โดยเฉพาะเนื้อหาของการเรียนมีมากขึ้นและแบ่งเป็นรายวิชา เช่น คณิตศาสตร์ สังคม ภาษาไทย ฯลฯ ครูถือว่าเป็นศูนย์กลางของการเรียนเพราะผู้มีการเรียนวิธีการสอนใช้การอธิบายและเขียนบนกระดานให้นักเรียนอ่านเขียน คำนวน ปัจจัยที่มีผลให้พ่อแม่ส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนในยุคแรกๆ นั้น เนื่องมาจากความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือ ซึ่งเป็นเรื่องที่เริ่มมีความจำเป็นและต่อมามีการออกกฎหมายบังคับให้เด็กได้เข้าเรียนในโรงเรียน การเรียนในโรงเรียนจึงกลายเป็นความจำเป็นของชาวบ้านที่พ่อแม่ทุกคนต้องส่งลูกหลานให้เข้าเรียนในโรงเรียนและถือเป็นระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในทุกท้องถิ่น

สุพัตรา สุภาพ (2535, หน้า 52 – 54) กล่าวถึงการขัดเกลาทักษะสังคมว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลจำเป็นต้องได้รับโดยสถาบันที่ทำหน้าที่พื้นฐานสถาบันแรกคือครอบครัวซึ่งจะถ่ายทอดและหล่อหลอมค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรมต่างๆ แก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อให้เกิดความตระหนักและอยู่ในครอบครัวอย่างเหมาะสม เกิดความประทับใจ การยอมรับในคุณค่าและการปฏิบัติตามแบบแผน ทั้งนี้สามารถจัดลำดับขั้นตอนของกระบวนการขัดเกลาได้ดังนี้

ขั้นแรก ทารกซึ่งเป็นพวกที่เข้าข้างตัวเอง ไม่รู้ความเป็นไปของโลกและความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมกับตนเอง

ขั้นที่สอง เริ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่น โดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว

ขั้นที่สาม ค่อยๆ เรียนรู้ความคิดของผู้อื่น และเรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนตามที่คาดหวังไว้และเรียนรู้บทบาทของผู้อื่น

ขั้นที่สี่ เรียนรู้บรรทัดฐานของสังคมอย่างเป็นทางการจากกลุ่มเพื่อนและได้รับอิทธิพลจากองค์กรทางสังคม ที่ให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน

ขั้นที่ห้า บุคคลจะต้องเติบโตโดยผ่านการขัดเกลาทักษะอ้อม เช่น การเรียนรู้รับสัญลักษณ์ต่างๆ ของวัฒนธรรมโดยผ่านสื่อมวลชนต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ทำให้บุคคลได้รับการเรียนรู้มากขึ้น ตามแนวทางที่สังคมกำหนด และทำให้สาระสำคัญทางวัฒนธรรมฝังลึกอยู่ในบุคคลนั้น

ขั้นตอนสุดท้าย เมื่อบุคคลถูกอบรมขัดเกลา บุคคลนั้นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่
อนุชนรุ่นหลัง การขัดเกลาทางสังคมจึงมีอยู่ไม่ขาดสาย จากช่วงอายุหนึ่งไปยังอีกช่วงอายุหนึ่ง

ด้วยเหตุที่การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคล
การขัดเกลาในแต่ละช่วงวัยของชีวิตจึงมีผลต่อวิถีชีวิตของบุคคล โดยเฉพาะการเลือกในการจะ
ดำเนินชีวิตและอาชีพในวัยผู้ใหญ่ บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้ และแสวงหาโลกทัศน์เกี่ยวกับ
งานอาชีพต่างๆ ล่วงหน้า ตั้งแต่วัยเด็กจากการเรียนรู้จากพ่อแม่ ญาติมิตร สื่อและจาก
สถานศึกษาเพื่อที่จะรับเอาค่านิยม ความเชื่อ แบบแผนการปฏิบัติ เกิดความต้องการและ
แรงจูงใจในการเลือกที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพ เมื่อเข้าสู่ช่วงวัยที่จะต้องเลือกอาชีพ ทั้งนี้
Katz A Kahn (อ้างใน ดุสิต น้าฝน , 2529, หน้า 20-21) ได้กล่าวถึงการขัดเกลาทางอาชีพและ
การเป็นสมาชิกขององค์กรในสังคมออกเป็น 3 องค์ประกอบคือ

1. การขัดเกลาระยะแรก เป็นการขัดเกลาในวัยเด็ก เป็นกระบวนการในครอบครัว
เป็นการสร้างภาพตนเอง และการเป็นบุคคลที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
2. การขัดเกลาล่วงหน้า เป็นการขัดเกลาและฝึกให้รู้จักบทบาทในวัยผู้ใหญ่ในด้าน
ต่าง ๆ ก่อนที่จะเข้าสู่บทบาทนั้นอย่างเต็มตัว ตามกระบวนการที่กำหนดไว้ โดยการถ่ายทอด
ความรู้ บรรทัดฐานและคุณค่า ภายในระบบการศึกษาและเป็นการเตรียมเข้าสู่การเป็นสมาชิก
ขององค์กรต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความปรารถนาจะปฏิบัติตาม แต่ยังไม่ใช่สมาชิกที่สมบูรณ์
3. การขัดเกลาเพื่อสู่การเป็นสมาชิกขององค์กรในสังคม กระบวนการนี้เกิดขึ้น
ภายหลังจากบุคคลเข้าสู่ภาวะสมาชิกขององค์กรแล้วจะมีการฝึกอบรมให้เรียนรู้ กฎระเบียบ
เป้าหมายขององค์กร จนเกิดการยอมรับและปฏิบัติตาม

อาจจะกล่าวได้ว่า การขัดเกลาทางอาชีพนั้น เป็นการรับเอาความรู้ ทักษะ เทคนิค
ค่านิยม ทัศนคติ ตลอดจนแรงจูงใจเกี่ยวกับงานอาชีพเพื่อโน้มนำสู่อาชีพนั้น และบุคคลจะไม่
สามารถทำงานในอาชีพนั้นได้หากขาดความรู้ ทักษะ เทคนิคและแรงจูงใจในการที่จะพัฒนา
ขัดเกลาสู่งานอาชีพผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนแก่บุคคล คือ ครอบครัว
เพื่อน โรงเรียนและอาชีพ ทั้งนี้ครอบครัวจะเป็นหน่วยที่สำคัญที่สุด (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์,
2523, หน้า 195) ซึ่งการถ่ายทอดโดยครอบครัวนั้นเป็นส่วนสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการพัฒนา
ทั้งปัญญา ทักษะและอารมณ์ระหว่างคนในครอบครัว

นันทวดี (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ เจตคติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่หรือจะเป็น
ในอนาคตเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
ไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคม เทคโนโลยี องค์ความรู้ เศรษฐกิจ การเมืองและการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมที่เกิดขึ้น ย่อมแสดงได้ว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเรียกว่า “กระบวนการเรียนรู้” ดังที่กล่าวว่า “ไม่มีใครเรียนจบ” และการเรียนรู้นั้นเกิดได้หลายวิธี

โดยสรุปแล้ว การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่เป็น การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มนุษย์เราได้คิดค้นขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติไป ในทางเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นการอบรมสั่งสอนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตจริงของ บุคคลที่มีความแตกต่างกัน การขัดเกลามีสองทางคือการขัดเกลาทางตรงเป็นการสอนหรือ การบอกกันโดยตรง เช่น พ่อแม่สอนลูก ครูสอนนักเรียน เพื่อนบอกเพื่อน ฯลฯ และทางอ้อม เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยการสังเกตเลียนแบบ เช่น อาศัยดูคนอื่นทำเป็นต้นแบบแล้วจึงทำตาม ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

จากแนวคิดการถ่ายทอดและการเรียนรู้นี้ ผู้วิจัยจะนำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทอดผ้า ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของผู้ถ่ายทอดและ ผู้รับการถ่ายทอดรวมถึงรูปแบบของการถ่ายทอดเนื้อหา ทักษะและรูปแบบในการถ่ายทอดที่ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิความรู้ชาวบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะเลือกใช้ศัพท์คำใดล้วนแล้วแต่มี ความหมายใกล้เคียงกันมาก ผู้รู้บางท่านใช้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น การกล่าวถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ ความสามารถทางวิชาการที่ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอด สั่งสม มาจากบรรพบุรุษและสามารถรับประยุกต์และพัฒนาตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ เลือกสรรและถ่ายทอดสืบต่อมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังเช่น

เสรี พงศ์พิศ (2536, หน้า 78-80) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้ ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อมมีการสะสมสืบทอด ต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเอง ทำเอง โดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ใ นการแก้ปัญหาเพื่อการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ใน ลักษณะนามธรรม เช่น โลกทัศน์ปรัชญาต่างๆ หรือรูปธรรม เช่น งานอาชีพ ศิลปกรรมต่างๆ ทั้งนี้ภูมิปัญญาจะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ใน 3 ลักษณะที่เกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิต อันได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคนและความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

สุจารี จันทรสุข (2534, หน้า 10-21) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าการที่ชาวบ้านสามารถรักษาหมู่บ้านคงสภาพท้องถิ่นไว้ได้สืบมาช้านานจนถึงทุกวันนี้ เพราะว่าชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกการตอบสนองที่ท้าทาย มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมรอบตัวอยู่ตลอดเวลา วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์แนวทางแก้ไขในแต่ละเรื่อง แต่ละสถานการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไปนั้น อาจเรียกโดยสรุปว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องย้อนกลับไปสู่อุดมคติ แต่หมายถึงการที่ก้าวไปข้างหน้า ด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิม ในลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้ ศึกษาสภาพสังคม สภาพแวดล้อมว่ามีปัจจัย มีเหตุผลและที่สำคัญการสืบทอดและการเรียนรู้เกิดอย่างไร ซึ่งการศึกษาควรจะเข้าไปจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 20 – 23) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สะสมมาจากประสบการณ์ความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องราวของท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง หมายถึงมีความเชื่อมโยงระหว่างกาย ใจและสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อมสัมพันธ์ทั้งนามธรรมและรูปธรรมเพื่อวัตถุประสงค์สูงสุด
3. มีความมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัตถุ ด้วยว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีวัฒนธรรมเป็นรากฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ ทั้งยังให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสให้การเคารพผู้อาวุโส คือ เป็นการให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ด้วยเชื่อว่าผู้สูงอายุมีประสบการณ์มากกว่านั่นเอง

ด้านสติปัญญาและการสั่งสมเพื่อการดำรงชีพ ได้เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาความเชื่อทางศาสนา ความเคารพในบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานของการถ่ายทอดเรียนรู้ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น แทรกสอดในคำพูด คำคมวลีต่างๆ หรือเป็นลายลักษณ์อักษรจากการจารึกต่างๆ โดยเฉพาะปัจจุบันยุคของเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เอื้อประโยชน์ในการเลือกวิธีการถ่ายทอดทางภูมิปัญญามากขึ้นขณะเดียวกันช่วงของวันและการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาก็มีความสำคัญ เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กที่มีความสนใจสั้นและสนใจเฉพาะสิ่งใกล้ตัวนั้น วิธีการต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน ดึงดูดใจ ส่วนผู้ใหญ่โลกทัศน์และประสบการณ์กว้างขวางขึ้น การถ่ายทอดสามารถกระทำได้หลากหลายและเพิ่ม

ความซับซ้อนได้ ตามแต่ศักยภาพของการเชื่อมโยงเรียนรู้ของบุคคล (เสรี พงศ์พิศ, 2536, หน้า 144 – 147)

ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น นิธิ (2536, หน้า 3-4) ได้เสนอกรอบและประเด็นในการศึกษาไว้ดังนี้คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาเป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์
2. การสั่งสมและกระจายความรู้ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น
3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

จากแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จะนำมาอธิบายความสามารถและแนวทางของชุมชนในการพัฒนาและสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการผลิตของชุมชน โดยมีการถ่ายทอดทั้งความคิด เนื้อหา เจตคติ ความซาบซึ้งและการจัดการ ซึ่งมีการสืบทอดกันมาช้านาน อีกทั้งกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ของสังคม

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของมนุษย์หรือกลุ่มคนด้านโครงสร้างหน้าที่ที่อาจเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง อาจจะเป็นเรื่องเล็กหรือใหญ่ก็ได้ทั้งนี้เหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นประกอบด้วยสาเหตุจากภายในสังคม เช่น การนำเอาความคิดใหม่ทางเศรษฐกิจ อุดมการณ์หรือลัทธิการเมืองใหม่เข้ามาในสังคม โดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ปัจจัยทางนิเวศวิทยา อันได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประชากร ปัจจัยจากการสร้างสิ่งใหม่ หรือการค้นพบซึ่งเป็นเรื่องของความจำเป็นความสามารถในการคิดและจาริตประเพณี ปัจจัยจากระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรในการทำงานอันส่งผลต่อการทำงานนอกบ้านของสตรีและเด็ก ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหน้าที่ทางสังคมและปัจจัยอันเนื่องจากการขัดแย้งและแข่งขันซึ่งก่อให้เกิดการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ให้ดีขึ้นและแข่งขันในลักษณะของการประกอบธุรกิจซึ่งสังคมทุกสังคมหากมองในแง่เป็นระบบหนึ่งแล้วจะพบว่าไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะมี

การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและขอเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ทฤษฎีคือ

1. ทฤษฎีการสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม
2. ทฤษฎีวิวัฒนาการ
3. ทฤษฎีการขึ้นลงของสังคม

1. ทฤษฎีการสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม

การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีโครงสร้างเพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในสังคม เช่น การผลิตสมาชิกใหม่ ผลิตอาหาร การอบรมสั่งสอน ซึ่งหน้าที่เหล่านี้ก่อเกิดสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ฯลฯ ซึ่งสถาบันแต่ละสถาบันจะปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองต่อสถาบันอื่นทำให้สังคมอยู่ในลักษณะเคลื่อนที่สมดุล คือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและมีการปรับตัวเข้าหากัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 47)

ในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแบบของชีวิตทางความคิด ความเชื่อ กฎเกณฑ์ ค่านิยม บรรทัดฐาน และรูปแบบของศิลปะ ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางใดทางหนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อกัน ทั้งนี้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นจะมาจากเหตุของการเปลี่ยนแปลงภายใน คือ การประดิษฐ์คิดค้นและการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก อันเกิดจากการติดต่อทางวัฒนธรรมหรือการแพร่กระจายวัฒนธรรม จากรูปแบบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การค้า การศึกษา การท่องเที่ยวหรือการอพยพย้ายถิ่น ฯลฯ และที่สำคัญอีกประการ คือ การสื่อสารมวลชนซึ่งทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิตถูกถ่ายทอดต่อกัน

ทั้งนี้ในส่วนของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ซึ่งจะนำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเชื่อว่า สังคมเป็นระบบหนึ่ง และมีความจำเป็นที่จะต้องดำรงรูปต่อไป ฉะนั้นแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอของบุคคล หากแต่สังคมมีโครงสร้างที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การให้กำเนิด การขัดเกลาเพื่อการผลิตซ้ำซึ่งก่อเกิดสถาบันต่าง ๆ ในที่นี้รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและระเบียบปฏิบัติเพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ในสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของสภาพจึงเป็นเสมือนกลไกที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคม และทำให้สังคมมีการเคลื่อนที่สมดุล กล่าวคือทุกสถาบันจะต้องมีการปรับตัวตามหน้าที่และการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการของสถาบันและสังคม โดยเป็นไปตามบรรทัดฐานและสถานภาพ

ในการเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเกิดที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือมีความมากน้อยแตกต่างกัน (อุบล เสธิยปรดิธกรณ์, 2528, หน้า 161 – 168)

จากระบบความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันของระบบต่าง ๆ นั้น หากสถาบันในสังคมไม่ปรับตัวเข้าหากัน หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมอื่นก็ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม และก่อให้เกิดความตึงเครียดและนำสู่การเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเชื่อในทฤษฎีการสมดุลของโครงสร้าง และหน้าที่ของสังคมคือ Radcliffe Brown (อ้างใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ 2521, หน้า 52 – 56) ได้กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ โดยเชื่อว่าระบบต่างๆ ของสังคมนั้นอยู่ในสภาพที่ไม่อยู่นิ่งและมีความสมดุล กล่าวคือโครงสร้างต่างๆ มีความผูกพันในทางหน้าที่เพื่อการประสานในการดำรงอยู่ของสังคม ซึ่งการที่ระบบต่างๆ มีความสัมพันธ์กันจะเป็นส่วนสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมว่าจะเป็นเช่นไร ซึ่งในการที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมว่าจะเป็นเช่นไร ซึ่งในการที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นไปในลักษณะของการเปลี่ยนแปลง เพื่อความจำเป็นในการคงอยู่เพื่อรักษาความมั่นคงของสังคมซึ่งจะเป็นรูปแบบที่ขึ้นๆ ลงๆ อย่างจำกัดในชั่วครั้งชั่วคราว ภายในขอบเขตระบบสังคมที่สมดุล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะต้องอาศัยกลไกการควบคุมทางสังคมเพื่อให้สังคมนั้นดำรงสภาพสมดุลได้ ฉะนั้นในระบบสมดุลทางสังคมนี้นั้นหนักถึงประเพณี สถาบันกิจกรรมทางสังคม หรือแบบวัฒนธรรมในการรักษาระเบียบของสังคม Max Gluckman (อ้างใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521, หน้า 57-59) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างสมดุลว่าสิ่งสำคัญในการพิจารณาเชิงความสมดุลของโครงสร้างหน้าที่นั้น ต้องให้ความสำคัญกับช่วงเวลา กล่าวคือสังคมนั้นต้องผ่านช่วงเวลา ฉะนั้นสถาบันในปัจจุบันย่อมแตกต่างจากอดีตและอนาคตก็ย่อมแตกต่างกับปัจจุบัน เพราะสถาบันที่ต่างกันย่อมมีช่วงเวลาของโครงสร้างที่แตกต่างกัน เหตุการณ์หนึ่งในสถาบันหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับอีกสถาบันหนึ่ง และเหตุการณ์ภายนอกสังคมก็อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ด้วยเหตุนี้ระบบโครงสร้างสถาบันซึ่งมีแนวโน้มที่จะเป็นไปตามสภาพของสังคม และเมื่อมีการนำสิ่งใหม่ๆ เข้ามาใช้หรือการอพยพเปลี่ยนแปลงประชากรก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น ก็มีผลแผ่กระจายกว้างออกไปเป็นลูกโซ่เชื่อมโยงถึงกันโดยตลอด ทำให้สังคมมีลักษณะพลวัตรของความสมดุลที่ไม่สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนจากความจริงที่ว่าบางส่วนของโครงสร้างสังคมมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงมากกว่าส่วนอื่นๆ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นมิได้เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคม และหากเป็นความต้องการก็จะอยู่ในสภาพสมดุลจริง Weber E. Moore (อ้างในสุพัตรา สุภาพ, 2516,

หน้า 152) นักสังคมวิทยาอเมริกันกล่าวว่าสังคมจะมีการปรับตัว เพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นลักษณะธรรมดาของสังคมที่ควบคู่ไปกับความเป็นระเบียบ ซึ่งขนาดของความมากน้อยและผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดต่อสังคมนั้นแตกต่างกันและในความจริงนั้น ไม่มีความสำคัญใดที่อยู่ในสภาพสมดุลอย่างแท้จริงเพราะแต่ละบุคคลมีการอบรมบุคลิกภาพและความสามารถที่ไม่เหมือนกัน การปฏิบัติแตกต่างกันไป แม้ภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกันก็ตาม ตลอดจนความตึงเครียดต่างๆ ในสังคมเป็นสิ่งธรรมดา เพราะมนุษย์ไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้โดยเด็ดขาด ฉะนั้นจึงควรมองมนุษย์ในฐานะของ “สัตว์แก้ปัญหา” และสังคมเป็น “ระบบแก้ความตึงเครียด”

โดยสรุปเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม คือ ความพยายามในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีการสื่อสาร โทรคมนาคม การแพร่กระจายของวัฒนธรรมและการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ ซึ่งเทคนิคดังกล่าวนี้สามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือของชุมชนในภาวะการที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนในแต่ละยุคสมัย ภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

2. ทฤษฎีวิวัฒนาการ

ทฤษฎีนี้เลียนแบบจากทฤษฎีวิวัฒนาการวิทยาศาสตร์ของ Charles Darwin ซึ่งเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตในธรรมชาตินั้น วิวัฒนาการเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นคุณสมบัติสำคัญที่เกิดขึ้นโดยเงื่อนไขของกาลเวลาและความจำเป็น เช่นกัน สังคมที่ต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและหน้าที่จากรูปแบบที่ว่าเป็นรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยมีปัจจัยทางเทคนิควิทยาการประดิษฐ์คิดค้น การสะสมพอกพูน การแพร่กระจายและการต่อต้านที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

การเปลี่ยนแปลงในทางวิวัฒนาการนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นตอนความเจริญหรืออารยธรรมของมนุษย์ มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปไม่มีความรุนแรง และเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายหรือจะเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงไปนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอก

ทฤษฎีวิวัฒนาการแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ วิวัฒนาการสายเดียวและวิวัฒนาการหลายสายหรือวิวัฒนาการแบบขนาน (สนธิ สมักรการ, 2525, หน้า 15)

1. วิวัฒนาการสายเดียวเชื่อว่า วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีขั้นตอน และมักใช้ในการอธิบายวัฒนธรรมของสังคมใหญ่โดยรวม ปัจจุบันแนวคิดนี้เสื่อมความนิยมลงไป

2. วิวัฒนาการหลายสายหรือสายขนานซึ่งมีความเชื่อว่า วิวัฒนาการของแต่ละสังคมไม่จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนตามลำดับอาจจะมีการผันผวนได้ เพราะอิทธิพลของปัจจัยทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น และปัจจัยทางจิตวิทยาของแต่ละสังคมด้วย ฉะนั้น วัฒนธรรมแต่ละสังคมจึงอาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมลง จะพบจุดจบอันเป็นเหตุให้วัฒนธรรมตาย นอกจากนั้นวัฒนธรรมบางขณะอาจจะวิวัฒนาการไปได้อย่างรวดเร็วมากแบบกระโดดกบก็ได้

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น แนวคิดวิวัฒนาการหลายสาย หรือแบบขนานจะสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า ว่าทำไมวัฒนธรรมบางอย่างทำไมจึงเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว หรือบางอย่างเปลี่ยนแปลงช้า และเชื่อว่าวิวัฒนาการน่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางสะสมพอกพูน

วิธีการศึกษาของกลุ่มวิวัฒนาการหลายสายสร้างขึ้นมีหลายแนวคิด แต่แนวความคิดที่เหมาะสมที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงของผู้วิจัย คือ นิเวศวิทยาวัฒนธรรมคือการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงหมายถึง วิธีการศึกษาข้อกำหนดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลจากการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์แต่ละสังคมตามแนวความคิดของสจ๊วต เขาถือว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมต่างไปจากนิเวศวิทยาสังคม เพราะฉะนั้นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนั้น มุ่งมั่นแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการ ซึ่งมีอยู่ในแต่ละสภาพแวดล้อมมากกว่าการมุ่งแสวงหาหลักการทั่วไป ที่สามารถครอบคลุมถึงสภาพวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทุกแห่ง ซึ่งแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความใกล้ชิดกับการปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อม เพื่อดำรงชีพของมนุษย์มากที่สุด ได้แก่ เทคนิควิทยาของแต่ละสังคม

ทั้งนี้วิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นในอัตราที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและปัจจัยเงื่อนไขอื่น ๆ และในระยะขนาดของการเปลี่ยนแปลงลักษณะของวิวัฒนาการจะเป็นลักษณะของการลดชั้นความเจริญลงชั่วคราวและหลังจากนั้นก็จะมีขึ้นถึงจุดสุดยอด และมีลักษณะวนเวียนกันไปคือเจริญขึ้นและลดลงแล้วเจริญขึ้นอีก

3. ทฤษฎีการขึ้นลงของสังคม

จากแนวของความคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์ย่อมซ้ำรอยและสังคมย่อมมีการผันแปรเป็นวัฏจักรที่ต่อเนื่องกันจากความก้าวหน้าสู่ล่มสลายและฟื้นฟูกันใหม่เป็นเช่นนี้สลับกันไป ดังเช่น Sorokin (อ้างในวัชร ภาณุมาศ, 2530, หน้า 193 – 194) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเป็นวัฏจักร ตั้งแต่ความเจริญงอกงามสู่ความล่มสลาย และกลับเข้าสู่ความเจริญงอกงามอีกครั้งหนึ่งคล้ายกับการแกว่งของลูกตุ้มนาฬิกาที่เคลื่อนที่เคลื่อนที่ไปข้างหน้าและถอยกลับ

ทั้งนี้สังคมจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ระหว่างลักษณะทางจิตใจ 3 ประเภท คือ ลักษณะความรู้สึกลำบาก ลักษณะความคิดและลักษณะทางอุดมการณ์ อาทิ สังคมที่มีลักษณะของการถูกรอบงำด้วยความรู้สึกลำบาก จะพยายามแสวงหาทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความจริง ส่วนสังคมที่ถูกรอบงำด้วยลักษณะทางความคิด จะพยายามแสวงหาความจริงและสังคมที่ถูกรอบงำด้วยลักษณะอุดมการณ์ จะมีลักษณะความพยายามที่จะก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างความรู้สึกลำบากและความคิด ทั้งนี้โดยมีระบบต่าง ๆ ของสังคมเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้น จะมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในลักษณะสูงสุดและเสื่อมลง ดังเช่น หากสังคมมีลักษณะความรู้สึกลำบากจะถูกผลักดันให้อยู่ในลักษณะมีความรู้สึกลำบากมากที่สุด จนกลายเป็นพื้นฐานของความเสื่อมสลายของตนเอง เพราะเมื่อถูกผลักดันให้รู้สึกลำบากมากที่สุดผู้คนจะหันไปหาลักษณะทางความคิด แม้เมื่อลักษณะทางความคิดขึ้นสูงสุดก็就会被ผลักดันสู่ลักษณะอุดมการณ์ซึ่งจะดำเนินในลักษณะเช่นนี้เรื่อยไปจนเป็นวัฏจักรที่จะดำเนินกลับไปกลับมาในทางเดิมอยู่เสมอ (Sorokin อ้างใน สุเทพ สุนทรเกสัช, 2535, หน้า 77 – 78)

ซึ่งวัฏจักรของการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงนี้ เป็นสิ่งที่นักทฤษฎียังกำหนดลงไปไม่ได้แน่ชัดว่า จุดใดที่เรียกว่าเสื่อมลง และจุดใดเจริญสูงสุด จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาเปรียบเทียบย้อนหลัง

จากแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะนำมาอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือมีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงแบบคลื่น

การฝึกอบรมด้านอาชีพ

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แลกเปลี่ยนระหว่างผู้ถ่ายทอดกับผู้รับการถ่ายทอดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ทักษะและทัศนคติเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยใช้เทคนิค วิธีการที่เหมาะสม สามารถปรับใช้ให้เกิดผลตอบสนองต่อผู้เรียนได้ ชอร์นไคค์ (อ้างในบุญเลิศ ไพรินทร์, 2538)

อิลิจิโอ บี. บาร์ซากะ (อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2539) ได้จำแนกองค์ประกอบของระบบการเรียนรู้ 7 องค์ประกอบคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ บริบทที่รวมทั้งเวลาและสิ่งแวดล้อม ผู้ถ่ายทอดข้อมูลและความรู้ เนื้อหา วิธีการถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอดและผลลัพธ์ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดนี้จำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์กัน เช่น การถ่ายทอดข้อมูลจะถ่ายทอดที่ไหนก็ได้ ถ้าผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจชัดเจน และในการถ่ายทอดข้อมูล ผู้ถ่ายทอดต้องมีเป้าหมายให้ผู้รับการถ่ายทอด รับข้อมูลที่เป็นความจริงและมีความหมาย ซึ่งอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้าใจกันและกัน ซึ่งข้อมูลนั้นประกอบด้วยเนื้อหาที่มีความหมายตรงตามที่ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจตรงกัน ส่วนวิธีการถ่ายทอดต้องมีสื่อช่วยในการถ่ายทอด

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539) ได้เสนอแนะหัวข้อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ ดังนี้

1. เป้าหมายและวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาอาจสังเกตจากประเด็นของการผลิตซ้ำในช่วงนั้น การผลิตซ้ำในที่นี้หมายถึง การจัดกิจกรรม หรือการถ่ายทอดและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมและระบบคุณค่าในสังคมนั้นให้คงอยู่ต่อไป หรือทำการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในลักษณะของการปรับตัวทางสังคมเพื่อความอยู่รอด

2. เวลาและสภาพแวดล้อมสำหรับการเรียนรู้ ซึ่งศึกษาจากประเด็นย่อย ดังนี้

2.1 เวลาสำหรับการเรียนรู้ทักษะเฉพาะอย่าง ความรู้ ค่านิยมและระบบความเชื่อ

2.2 ช่วงระยะเวลาของกระบวนการเรียนรู้

2.3 สถานที่ในการเรียนรู้ เช่น สถาบันทางศาสนา ครอบครัว สถาบันทางเศรษฐกิจ สนามกีฬา หรือในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่คนมาชุมนุมกัน

2.4 ศูนย์กลางในการสื่อสารของชุมชน

2.5 ลักษณะการเรียนรู้ที่เป็นการพบปะกันเป็นประจำ การประกอบพิธีกรรมหรือพบกันโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง หรือเป็นพิธีเฉลิมฉลองของชุมชน

3. ผู้ถ่ายทอด อาจจะสามารถได้ 2 ประเด็น คือ

3.1 ใครสอน ใครให้การศึกษา ใครเป็นผู้ถ่ายทอด เช่น สมาชิกภายในครอบครัว ครูญาติ สมาชิกเครือข่าย และผู้ถ่ายทอดนั้นเป็นบุคคลภายนอกหรือภายในของกลุ่มผู้เรียน

3.2 ผู้ถ่ายทอดมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างไร และมีทัศนคติเป็นอย่างไร เช่น เป็นผู้ถ่ายทอดเชิงขัดแย้ง ดุหมั่นเหยียดหยาม ให้เกียรติและให้ความสนใจเรียน และบรรยากาศการเรียนนั้นเป็นอย่างไร เช่น มีบรรยากาศเป็นประชาธิปไตยหรือเป็นเผด็จการ น่าเบื่อหรือน่าสนใจเพียงไร เป็นต้น

4. เนื้อหาที่มีการถ่ายทอด เนื้อหาที่มีการถ่ายทอดนั้นเป็นเรื่องอะไรบ้าง เช่น เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สังคมโลกและชุมชน พฤติกรรมทางสังคม และทักษะการประกอบอาชีพทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม หรือแม้แต่เรื่องทางศาสนา ค่านิยม ประวัติศาสตร์ กิจกรรมของผู้ใหญ่ในชุมชน หรือการใช้จิตสำนึกเพื่อสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้นในและนอกชุมชน เป็นต้น

5. วิธีการถ่ายทอด อาจพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ

5.1 วิธีการและเทคนิคการเรียนการสอนที่ใช้ เช่น การบรรยาย การฟัง การพูด การให้รางวัล การอภิปรายกลุ่ม การสนทนากันตลอดในชีวิตประจำวัน การฝึก การแก้ไขปัญหา ฯลฯ

5.2 มีการใช้รูปแบบการควบคุม “การเรียนการสอน ” นั้นอย่างไร เช่น ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองหรือใช้วิธีการบังคับข่มขู่วิธีใดที่เอื้อหรือเป็นผลเสียแก่การเรียนการสอนนั้นมากน้อยที่สุดด้วยเหตุผลใด เป็นต้น

6. ผู้รับการถ่ายทอด อาจพิจารณาได้ ดังนี้

6.1 ใครเป็นผู้เรียน เด็กกลุ่มอายุ เพศ ครูญาติ เครือข่าย สมาชิกสังคม กลุ่มแม่บ้าน คนพิการ ผู้อพยพ ชาวเขา ชาวต่างวัฒนธรรม ฯลฯ

6.2 ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างไร และมีทัศนคติอย่างไร เช่น สนใจหรือไม่สนใจ ขอมรับหรือปฏิเสธ มีความใกล้ชิดต่อผู้สอน และมีความรู้ในทางบวกหรือลบต่อผู้สอน เป็นต้น

6.3 ผู้เรียนได้รับรู้เนื้อหาที่ถ่ายทอดมากน้อยเพียงใด และสามารถบูรณาการความรู้กับพฤติกรรม หรือรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตและกิจกรรมชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และที่สำคัญคือผู้เรียนได้แรงกระตุ้นจากผู้สอนอย่างไรบ้าง

พันธุ์ฝ้ายในล้านนา

พันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองในล้านนาที่ปลูกโดยทั่วไป ถ้าแยกตามสีของฝ้ายมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิดคือ พันธุ์ฝ้ายสีตุ่น มีปุยสีน้ำตาลอ่อน หรือสีเทา ทางล้านนาเรียกว่า “ฝ้ายข่อน ฝ้ายตุ่น ฝ้ายนาค” และพันธุ์ฝ้ายสีขาว มีปุยสีขาว แยกออกเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทเมล็ดเล็กเตี้ยๆ ทางล้านนาเรียกว่า “ฝ้ายน้อย” ประเภทเมล็ดใหญ่ติดกันเป็นแพจำนวน 2 แถวๆ ละตั้งแต่ 2-8 คู่ มีลักษณะเหมือนจี๊แมวที่ถ่ายอุจจาระ จึงเรียกว่า “ฝ้ายจี๊แมว หรือฝ้ายหลวง (ฝ้ายเมล็ดใหญ่)” คำว่า “ฝ้าย หรือ cotton” มาจากภาษาอาหรับว่า “qutun” หลักฐานทางโบราณคดีเก่าแก่ที่สุด เกี่ยวกับฝ้ายคือ ฝ้ายอายุประมาณ 5,000 ปี ก่อนคริสตกาล พบในประเทศเม็กซิโก ส่วนในทวีปเอเชียพบหลักฐานอายุประมาณ 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล ในบริเวณลุ่มน้ำสินธุในประเทศปากีสถานปัจจุบัน สำหรับประเทศไทยพบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับฝ้ายอายุประมาณ 3,000 ปี ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (วิระศักดิ์ จุลดาลัย และคณะ, 2547)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่าระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นสำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติไปพร้อมกับผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่าง ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนในรุ่นหลังๆ ต่อไป นอกเหนือจากระบบการถ่ายทอดความรู้จากบ้าน คือ วัด โดยมีพระภิกษุที่มีความรู้และนับถือของคนในท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณรหรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ระบบการเรียนรู้ในระยะต่อมาได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก ต่อมาการมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีความรู้ด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเจริญขึ้นจึงทำให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือและส่งลูกหลานเข้าโรงเรียน ทำให้ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นจากที่บ้านและที่วัดเป็นโรงเรียนที่อ่านหนังสือพิมพ์และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน สื่อมวลชนซึ่งปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

สมศักดิ์ วชิระพันธุ์ (2536, หน้า 74-78) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้หัตถกรรมท้องถิ่น พบว่าการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมท้องถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาจากการถ่ายทอดความรู้โดยสถาบันครอบครัว ซึ่งมีระบบการถ่ายทอดความรู้และเนื้อหา

ที่ครบวงจรทุกขั้นตอน ด้วยวิธีการกล่อมเกลาร้อยไปทีละเล็กละน้อยตามความสามารถของ ผู้รับการถ่ายทอด มีลักษณะการถ่ายทอดเป็นรายบุคคล แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันการถ่ายทอด ได้เปลี่ยนแปลงไปในส่วนของผู้ถ่ายทอด นอกจากบทบาทของครอบครัวแล้ว ลูกค้าเจ้าของ ธุรกิจและหน่วยงานภายนอกได้เข้ามามีบทบาท ผู้รับการถ่ายทอดมีทั้งลูกหลาน ญาติ คนใน หมู่บ้านและคนต่างหมู่บ้านโดยการถ่ายทอดเนื้อหาและทักษะเฉพาะคน ใช้วิธีการที่หลากหลาย ในการถ่ายทอด ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้กระบวนการถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงคือสภาวะแวดล้อมทาง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเอง

รัชพล ปิงพิบูลย์ (2538) ได้ทำการศึกษาการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของ ชาวไทยทรงดำที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ของชุมชน กระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอด การทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ในเขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่าชาวไทย ทรงดำในจังหวัดเพชรบุรีนั้นมีการถ่ายทอดการทอผ้าสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน ในกระบวนการสอนการทอผ้านั้น สถาบันครอบครัวมีบทบาทโดยตรงในการถ่ายทอด การทอผ้าให้สมาชิกในครอบครัวได้มีความรู้ ทักษะโดยที่บุคคลในครอบครัวเช่น พี่ ป้า น้า อา ช่วยกันทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว การถ่ายทอดในขั้นตอนนี้เป็นลักษณะการถ่ายทอด ทางอ้อม กล่าวคือ บุคคลในครอบครัวส่วนใหญ่มักทอผ้าหลังจากว่างงานภาคเกษตรหรือเวลา ก่อนนอน ช่วงเวลานี้เด็กๆ ในครอบครัวก็ได้รู้เห็นการทอผ้า ขั้นตอนการทอผ้าและอาจได้ ช่วยเหลือกิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ที่พอทำได้ เช่น การหยิบจับอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ทอผ้า ทำให้ได้รู้จักชื่อและหน้าที่ของอุปกรณ์เหล่านั้น แต่ยังไม่เป็น เนื่องจากบุคคล ในครอบครัวเห็นว่ายังเด็กเกินไป นอกจากการถ่ายทอดขั้นตอนการทอผ้าแล้ว ครอบครัวยัง ถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ความเชื่อ หรืองานพิธีกรรมต่างๆ เช่น ผู้ถ่ายทอดนิยม ถ่ายทอดเรื่องการแต่งกาย ให้เหมาะสมกับพิธีกรรมเหล่านี้โดยใช้เสื้อผ้าที่เกิดจากการทอผ้า ด้วยตัวเองเท่านั้น หากนำเสื้อผ้าจากท้องตลาดมาสวมใส่ ไม่สามารถใช้เข้าร่วมพิธีกรรมได้ หรือเรื่องค่านิยมของลูกผู้หญิงในครอบครัวที่ไม่ได้เรียนต่อต้องทอผ้าให้ได้ เพราะเมื่อแต่งงาน มีครอบครัวแล้ว ต้องทอผ้าให้ครอบครัวได้ใช้สวมใส่

อ้อมจิต กันทาใจ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง ขบวนการถ่ายทอดศิลปะและเทคโนโลยี การทอผ้า กรณีศึกษาการทอผ้าในเขตท้องที่อำเภอจอมทอง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา ขบวนการผลิตการใช้เทคโนโลยี รวมไปถึงลักษณะของผลิตภัณฑ์ผ้าทอในเขตท้องที่ อำเภอจอมทอง และศึกษาขบวนการถ่ายทอดศิลปะและเทคโนโลยี ในการทอผ้าของกลุ่มสตรี อำเภอจอมทอง ผลการศึกษาพบว่าลักษณะการถ่ายทอดศิลปะการทอมี 5 ลักษณะ คือ

1.การถ่ายทอดกันด้วยระบบครอบครัว 2. การถ่ายทอดกันด้วยระบบเครือญาติ 3.การถ่ายทอดในลักษณะความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน 4. การถ่ายทอดในลักษณะอื่นๆ และ 5.การถ่ายทอดในลักษณะการอบรม นอกจากนี้ยังพบอีกว่าลักษณะการถ่ายทอดเทคโนโลยีการทอมี 4 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดด้วยการรับมรดกตกทอด เทคโนโลยีรุ่น ย่า ยาย เป็นเทคโนโลยีการทอแบบดั้งเดิม การถ่ายทอดภายในครอบครัว เป็นการสืบทอดเทคโนโลยีจากแม่ เพื่อเป็นผู้ผลิตและประกอบเทคโนโลยีเหล่านี้ให้แก่แม่ แม่ก็ถ่ายทอดให้ลูกสาวอีกต่อหนึ่ง การถ่ายทอดในลักษณะความสัมพันธ์แบบสามี ภรรยาโดยสามีเป็นผู้ผลิตและประกอบให้ผู้ทอและการถ่ายทอดเทคโนโลยีลักษณะอื่นๆ ได้แก่ การซื้อขาย การประกอบและการจ้างผลิต

อรรถัย จิตไรสง (2544) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน : กรณีศึกษาบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ชุมชน และระหว่างชุมชน

-ระดับบุคคล มีผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด คือ ครอบครัว เครือญาติ ผู้สูงอายุ และผู้เป็นภูมิปัญญา โดยใช้วิธีการปฏิบัติ สอน แนะนำ และอาศัยการกล่อมเกลாதงั้งคัมแบบค่อยเป็นค่อยไป สื่อที่ใช้ คือ อุปกรณ์จริงในการทำงาน รวมทั้งอาศัยสื่อบุคคลในการพบปะแลกเปลี่ยน เนื้อหาเป็นเรื่องของกระบวนการผลิต และเทคนิควิธีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ

-ระดับชุมชน มีการถ่ายทอดโดยอาศัยกลุ่มทางสังคม ได้แก่ กลุ่มเพื่อน กลุ่มผู้นำ กลุ่มอาชีพ ใช้วิธีการอบรม การประชุม และเวทีชาวบ้าน สำหรับสื่อที่ใช้อาศัยสื่อบุคคลด้านเนื้อหาไม่มีหลักสูตรแน่นอน แต่มีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ และพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ช่วยเหลือกันภายในชุมชน

-การถ่ายทอดระหว่างชุมชน มีการใช้วิธีการเรียนรู้จากการฝึกอบรม การศึกษาดูงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งการจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยใช้สื่อบุคคลในการพบปะพูดคุย สำหรับเป้าหมายนั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน มีเนื้อหาในเรื่องความตระหนักถึงการขาดแคลนวัตถุดิบในกระบวนการผลิต และวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต

2. ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน พบว่า ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำอาชีพ ความต้องการมีรายได้ ความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยภายนอก

ได้แก่ ความต้องการของตลาด การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร การส่งเสริมของภาครัฐ และภาคเอกชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือบ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดทฤษฎีการถ่ายทอดความรู้และการขัดเกลาทางสังคม แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ด้านอาชีพ เพื่อนำมาศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือ ทั้งในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงและช่วงเปลี่ยนแปลงในประเด็นของ ผู้ให้หรือผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทั้งปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน เช่น ภูมิปัญญาการทอผ้าและการสืบทอดที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน และปัจจัยภายนอก เช่น กระแสนุรักษ์วัฒนธรรม การส่งเสริมของหน่วยงานรัฐ